

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัยที่ผู้วิจัยนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษา เรื่อง บทบาทหญิงชายมุสลิมกับการจัดการทรัพยากรประมง บ้านปากบางตาва อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี ประกอบด้วยขั้นตอนดังต่อไปนี้

วิธีการศึกษาภาคสนาม

1. การเลือกสนาม

ผู้วิจัยเลือกครอบครัวในชุมชนบ้านปากบางตาва อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี เป็นหน่วยการวิเคราะห์ เนื่องจากได้มีโอกาสลงพื้นที่ร่วมกับนักศึกษาสาขาวิชาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เมื่อ พ.ศ. 2550 จากการสังเกต และพูดคุยกับปราชญ์ชาวบ้าน ชาวชน และประชาชนในหมู่บ้าน ทำให้ทราบว่า การประกอบอาชีพประมงในชุมชนประสบปัญหา กล่าวคือ จำนวนสัตว์น้ำลดลงส่งผลให้บทบาทหน้าที่ภายในครอบครัวเปลี่ยนแปลง หนุ่มสาววัยแรงงานต่างเดินทางไปประกอบอาชีพในอำเภอเมือง และประเทศมาเลเซีย รวมทั้งชุมชนมีขนาดพอเหมาะไม่ใหญ่เกินไป ซึ่งผู้วิจัยพิจารณาแล้วว่า ไม่เสี่ยงอันตรายอันเกิดจากเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้มากนัก และสามารถตอบปัญหาการวิจัยครั้งนี้ได้

2. ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

2.1 ประชากร

ประชากรในการศึกษาค้นคว้า ได้แก่ ประชาชน ในหมู่บ้านปากบางตาва หมู่ 1 ตำบลบางตาва อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี จำนวน 1,011 คน ผู้หญิง 475 คน ผู้ชาย 536 คน (สำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลบางตาва, 2556 : 9)

2.2 กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมาย ทั้งหมด 17 คน ผู้วิจัยมีเกณฑ์ในการเลือกกลุ่มเป้าหมาย คือ เป็นครอบครัวที่ประกอบอาชีพประมง ทั้ง สามีและภรรยา สามารถสื่อสารภาษาไทยได้ และมีคุณสมบัติร่วม ต่อไปนี้

2.1 สามีภรรยาที่ประกอบอาชีพประมง 6 ครอบครัว รวม 12 คน

2.2 ผู้นำ

2.2.1 ผู้นำเป็นทางการ ได้แก่ ผู้นำศาสนา 1 คน ผู้ใหญ่บ้าน 1 คน

สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล 1 คน

2.2.2 ผู้นำไม่เป็นทางการ ปราชญ์ชาวบ้าน 2 คน

3. การเตรียมตัวเข้าสนาม

เนื่องจากผู้วิจัยมีปฏิสัมพันธ์กับคนในชุมชนก่อนการวิจัย ดังนั้นผู้วิจัยจึงไม่ประสบปัญหาในการปรับตัวเข้ากับคนในชุมชน แต่ผู้วิจัยประสบปัญหาด้านการสื่อสารภาษามลายู แต่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ เนื่องจากผู้วิจัยมีผู้ช่วยวิจัยภาคสนามเป็นคนในชุมชน ที่สามารถสื่อสารภาษามลายูได้ และเป็นล่าม หรือ แปลภาษาให้กับผู้วิจัย ในขณะเดียวกันผู้วิจัยพยายามฝึกพูดคำภาษามลายู เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายเห็นถึงความตั้งใจของผู้วิจัย ซึ่งได้ผลดีเพราะกลุ่มเป้าหมายจะหัวเราะเป็นกันเอง และจะช่วยสอนลักษณะการพูดและการออกเสียงที่ถูกต้องตามหลักภาษามลายูทุกครั้ง ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์อันดีระหว่างกลุ่มเป้าหมายและผู้วิจัย และก่อนการเข้าสนามผู้วิจัยได้เตรียมคำถามและอุปกรณ์ต่างๆ ดังนี้

3.1 ประเด็นคำถามและแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทหญิงชาย

3.1.1 ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์

3.1.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่น

3.1.3 สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

3.2 ประเด็นคำถามเกี่ยวกับบทบาทหญิงชาย

3.2.1 หน้าที่และการแบ่งงานกันทำในกิจกรรมประมง

3.2.2 การมีส่วนร่วมของผู้หญิงและผู้ชายในการจัดการทรัพยากรประมง

3.3 ปัจจัยภายใน ด้านผู้นำ และการรับรู้ข่าวสาร ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรประมง

3.4 ปัจจัยภายนอก เกี่ยวกับหน่วยงานรัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรประมง

3.5 อุปกรณ์ที่ใช้ในการบันทึกข้อมูล ได้แก่ สมุดบันทึก ดินสอ และโทรศัพท์บันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป

ผู้วิจัยใช้โทรศัพท์บันทึกเสียงกลุ่มเป้าหมายทั้งหมด และใช้เวลาในการถอดเสียงเป็นเวลานาน ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาแต่ทำให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ และจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร

แบบย่อเพื่อป้องกันความผิดพลาดที่อาจจะเกิดขึ้นจากการบันทึกเสียง ผู้วิจัยจะขออนุญาตกลุ่มเป้าหมายทุกครั้งก่อนการบันทึกเสียง หากกลุ่มเป้าหมายไม่อนุญาต จะใช้วิธีจดบันทึกเพียงอย่างเดียว แล้วนำบันทึกย้อนนั้นไปเขียนใหม่เป็นบันทึกฉบับสมบูรณ์ โดยกระทำหลังจากกลับที่พัก

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. วิธีการสังเกต

ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) คือ การเข้าร่วม และสังเกตกิจกรรมที่เกิดขึ้นกับกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมประมงและการจัดการทรัพยากรประมงในหมู่บ้านปากบางตาเว ได้แก่ การวางซั้ง การทำปลาเค็มตากแห้งในครัวเรือน การซ่อมเครื่องมือประมง เช่น แห อวนปลา อวนกุ้ง การนำปลาไปขายที่ตลาด และกิจวัตรประจำวัน

2. การสัมภาษณ์

ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (informal interview) และเตรียมแนวคำถามกว้างๆ ล่วงหน้า โดยมีคำถามต่อเนื่องหลายข้อ เพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์แต่ละข้อ โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) และสัมภาษณ์แบบมีจุดสนใจ (focus interview) กล่าวคือ ผู้วิจัยพยายามดึงความสนใจของผู้ถูกสัมภาษณ์ให้เข้าจุดสนใจ เมื่อเห็นว่าผู้ถูกสัมภาษณ์พูดนอกเรื่องหรือนอกเหนือจากจุดที่สนใจ ก็พยายามโยกเข้าหาประเด็นที่ต้องการสัมภาษณ์ เพื่อจะได้อยู่ในขอบเขตการวิจัย

การเข้าสนามเพื่อศึกษาบทบาทหญิงชายมุสลิมกับการจัดการทรัพยากรประมง มีระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลประมาณ 8 เดือน ตั้งแต่ 20 ตุลาคม 2556 ถึง 30 พฤษภาคม 2557 ตามช่วงเวลาที่สะดวกในการพบปะกลุ่มเป้าหมาย

การสนทนากลุ่ม (group discussion) โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มเป้าหมายที่เป็นชาวประมงผู้ชาย และชาวประมงกลุ่มผู้หญิง เพื่อความสะดวกและความสบายใจของกลุ่มเป้าหมาย ให้ได้ความครบถ้วนของข้อมูลตามวัตถุประสงค์

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยอาศัยขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่สุภางค์ จันทวานิช (2551 : 146-149) ได้กล่าวไว้ 5 ขั้นตอน แต่จะเลือกขั้นตอนที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษา โดยมีขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. การใช้เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สร้างกรอบแนวคิดสำหรับการวิเคราะห์ เอกสารที่เกี่ยวข้อง มีความจำเป็นในการทำวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยเลือกแนวคิดการมีส่วนร่วม แนวคิดการจัดการทรัพยากรประมง มาใช้ในการกำหนดกรอบการศึกษา ซึ่งแสดงให้เห็นตัวแปร หรือองค์ประกอบต่างๆ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร แนวคิด และเอกสารที่เกี่ยวข้องดังกล่าวช่วยให้ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสร้างข้อสรุป และใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis) โดยนำข้อมูลที่ได้อามาวิเคราะห์เบื้องต้นด้วยการจัดหมวดหมู่ (typology) และแยกแยะ (taxonomy) ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย จากนั้นวิเคราะห์เปรียบเทียบ ความสอดคล้องของข้อมูลดิบที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลกับแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ควบคู่กับบริบทชุมชน โดยพรรณานาวิเคราะห์

2. การตรวจสอบเพื่อหาความน่าเชื่อถือของข้อมูล

เมื่อเขียนรายงานจากผลการศึกษา ผู้วิจัยได้นำไปให้กลุ่มเป้าหมาย คือ สามัคคีรยา ที่ประกอบอาชีพประมง ผู้นำเป็นทางการ ผู้นำไม่เป็นทางการ ปรากฏชาวบ้าน ได้อ่านทบทวนว่า ข้อมูลและการตีความของผู้วิจัย มีความถูกต้องตรงตามที่ประชากรในชุมชนยึดถือเป็นแบบอย่างหรือไม่ แล้วจึงแก้ไขเป็นรายงานฉบับสมบูรณ์

3. การจดบันทึก

ผู้วิจัยเลือกจดบันทึกทั้งแบบบันทึกย่อและแบบฉบับสมบูรณ์ โดยจดบันทึกย่อด้วยถ้อยคำซึ่งมีประโยชน์ในขณะที่เก็บรวบรวมข้อมูล เพราะมีเวลาจำกัดและเป็นการหลีกเลี่ยงการจดข้อมูลให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เห็น หลังจากนั้นจึงนำบันทึกย่อมาเรียบเรียงใหม่เป็นบันทึกฉบับสมบูรณ์ โดยบันทึกทันทีเมื่อถึงที่พัก และบันทึกแยกกระหว่างส่วนที่เป็นข้อมูลกับส่วนที่เป็นความคิดเห็นของผู้วิจัย

4. ทำการสรุปข้อมูลชั่วคราว ผู้วิจัยเชื่อมโยงข้อมูลหลังจากที่เก็บข้อมูลในประเด็นนั้นๆ เสร็จสิ้น

5. การสร้างบทสรุปและการพิสูจน์บทสรุป

ผู้วิจัยนำข้อสรุปย่อยๆ ที่กระทำมาแล้วเชื่อมโยงกันเพื่อเป็นบทสรุปและเพื่อตอบปัญหาการวิจัย และทำอย่างเป็นระบบ โดยเชื่อมโยงกับแนวคิดเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้รวบรวมไว้ และสุดท้ายจะเป็นการพิสูจน์บทสรุปนั้นๆ แล้วนำไปเขียนรายงานการวิจัย

การปฏิบัติงานภาคสนาม

ช่วงที่ 1 ผู้วิจัยเข้าสนามเพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐาน อันได้แก่ ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ แผนที่ชุมชน องค์ประกอบของชุมชน ลักษณะด้านประชากรจากเอกสารที่ทางองค์การบริหารส่วนตำบลบางตาหลวงได้เก็บรวบรวมไว้ และถามจากกลุ่มเป้าหมายเพื่อความเที่ยงตรงของข้อมูล ผู้วิจัยประสบปัญหาข้อมูลที่ได้รับจากหน่วยงานราชการดังกล่าวไม่ค่อยสมบูรณ์นัก ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้สำรวจข้อมูลพื้นฐานเพิ่มเติมดังที่ได้เตรียมการณไว้ล่วงหน้าแล้ว

ช่วงที่ 2 ผู้วิจัยเข้าสนามเพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นการวิจัย ซึ่งได้กล่าวไว้ในขั้นการเตรียมตัวเข้าสนาม โดยใช้วิธีการสังเกตแบบเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของคนในชุมชนและฐานะผู้วิจัย

ช่วงของการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยประสบปัญหาดังนี้

1. กลุ่มเป้าหมายคิดว่าผู้วิจัยเป็นเจ้าของบ้านที่จากหน่วยงานรัฐ การพูดคุยจึงมีลักษณะเป็นทางการ แต่ผู้วิจัยได้สร้างความเข้าใจกับกลุ่มเป้าหมายและอธิบายถึงการเข้ามาในพื้นที่ ว่าเป็นการมาเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อศึกษาหาความรู้ที่เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาของผู้วิจัย

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก กลุ่มเป้าหมายยินยอมให้ผู้วิจัยบันทึกเสียง โดยผู้วิจัยอธิบายว่ามีได้นำเสียงจากการบันทึกไปเผยแพร่ที่อื่นๆ และพยายามพูดคุยสัมภาษณ์อย่างเป็นกันเอง และพยายามตั้งคำถามเพื่อให้ได้คำตอบที่ตั้งไว้ตามวัตถุประสงค์

3. ผู้วิจัยเข้าสนามในฐานะผู้วิจัยแบบเข้าไปเียนกลับ ดังนั้นเมื่อมีประเพณี หรือพิธีกรรมที่จะเกิดขึ้นกับคนในชุมชน ผู้ช่วยวิจัยภาคสนามจะแจ้งให้ทราบล่วงหน้า ทำให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าไปสังเกตการณ์ได้ทุกครั้ง

ช่วงที่ 3 ผู้วิจัยเข้าสนามเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในส่วนที่ไม่สมบูรณ์จากกลุ่มเป้าหมาย หลังจากนั้นกลับมาเขียนรายงานการวิจัย และนำรายงานดังกล่าวไปให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้อ่านเพื่อเป็นการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล แล้วจึงกลับไปเขียนรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์